

- philosophical analysis of factors and regularities)', *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody. «Filosofiya»*, Kharkiv : KHNPU, 37, s. 219 – 230.
17. 'Postmodernizm. Entsiklopediya (Postmodernism. Encyclopedia)', 2001, Mn.: *Interpresservis; Knizhnyy dom*, 1040 s.
  18. Samchuk, Z., 2012. 'Svitohlyadni oriyentyry adekvatnoho analizu vyznachal'nykh vyklykiv i vidpovidey na nykh osvitn'oyi sfery (Worldview Guidelines for an Appropriate Analysis of the Challenges and Responses of the Educational Sphere)', *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1, s. 10 – 19.
  19. Tarasyuk, L., 2016. 'Tsilisnist' osobystosti u korelyatsiyi z ekzystentsiynymy vymiramy svitohlyadu (Integrity of the Personality in Correlation with Existential Measurements of the Worldview)', *Hileya: naukovyy visnyk. Zbirnyk naukovykh prats'*, K. : «Vydavnytstvo «Hileya»», 111 (8), s. 221 – 225.
  20. Chernysh, T., 2017. 'Virtualizatsiya yak stanovlennya novoyi formy svitohlyadnoyi kul'tury ta novoho typu vzayemodiyi v informatsiyno-merezhevomu prostori (Virtualization as the formation of a new form of ideological culture and a new type of interaction in the information-network spac)', *Hileya: naukovyy visnyk. Zbirnyk naukovykh prats'*, K. : «Vydavnytstvo «Hileya»», 116 (1), s. 212 – 216.
  21. Shveytser, A., 1992. 'Blagogoveniye pered zhizn'yu (Reverence for Life)', M. : *Progress*, 576 s.
  22. Yarmol, L., 2016. 'Spivvidnoshennya ponyat' svitohlyadu ta pohlyadiv lyudyny: teoretyko-pravovi aspekty (The Value of the Concepts of the Worldview and Human Views: Theoretical and Legal Aspects)', *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*. *Zbirnyk naukovykh prats'*, *Seriya: Yurydychni nauky*, L'viv : *Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniky*, 837, s. 383 – 389.
  23. Bourne, E., 2009. 'Global Shift: How a new worldview is transforming humanity', Oakland: *New Harbinger Publications*, 352 p.
  24. Sire, J., 2015. 'Naming the Elephant. Worldview as a Concept', Chicago: *InterVarsity Press*, 202 p.
  25. Swerdlin, D., 2012 'A New Science Worldview: A paradigm for better living and working', Bloomington: *Balboa Press*, 68 p.

УДК 159.955:159.9.018 .4

**ДИСКУРС РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ
ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ**

*DISCUSSION OF THINKING DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF
PSYCHOLOGICAL ANALYSIS*

А.В. Сакун

<p>Актуальність теми дослідження. Мова і мислення постають як складне динамічне ціле, в якому відношення між думкою і словом</p>	<p>Urgency of the research. Language and thinking appear as a complex dynamic whole, in which the relationship between thought and word is</p>
---	---

виявилось як рух через цілий ряд внутрішніх планів, як перехід від найбільш зовнішнього плану до найбільш внутрішнього. Аналіз показує, що мова і мислення являють собою не природну натуральну форму поведінки, а суспільно-історичну, яка характеризується рядом специфічних властивостей і закономірностей. Вони полягають зокрема у виявленні «внутрішньої» і зовнішньої функцій мови.

Постановка проблеми.

Істинне значення й місце мови та мислення можна з'ясувати лише в процесі детального аналізу і одержання загального уявлення про зв'язок мови та мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема еволюції мислення в контексті розвитку свідомості, мови, інтелекту знайшла висвітлення в багатьох публікаціях філософів, психологів, вчених природознавців класичного і некласичного періодів розвитку науки, а саме: Дж. Гілфорда, Л. Виготського, В. Полонського, Є. Якимової, В. Налімова, Р. Пенроуза, Т. Фолконара, С. Соловійова та ряду інших.

Постановка завдання.

Виявлення основних параметрів становлення мислення в процесах взаємодії з мовою, що обумовлює інтелектуальний «бріколаж», як первинну форму діяльності в міфологічній і науковій свідомості.

Виклад основного матеріалу. В статті досліджується проблема мислення в його взаємозв'язку з процесами мови як творення слів і понять. Перехід від думки до слова і від понять до мислення складний, здійснюється внутрішньо опосередкованим шляхом. Повне розуміння іншої думки стає можливим через розкриття її дієвої, афективно-вольової основи. Для розуміння сутності мислення важливе значення представляє, підкреслюється

like movement through a number of internal plans, like transition from the outer plan to the inner one. Analysis shows that language and thinking are not a natural form of behavior, but social and historical one, which is characterized by a number of specific properties and patterns. They include in particular identification of "internal" and external functions of the language.

Target setting. The true meaning and role of language and thinking can be clarified only in the process of detailed analysis and obtaining a general idea of the connection between language and thinking.

Actual scientific researches and issues analysis. The problem of the evolution of thinking in the context of consciousness, language and intelligence development has been highlighted in many publications of philosophers, psychologists, scientists of the classical and non-classical periods of science development, namely: J. Gilford, L. Vygotskyi, V. Polonskyi, Ye. Yakymova, V. Nalimov, R. Penrose, T. Folkonar, S. Soloviou and others.

The research objective.

Identification of the basic parameters of thinking formation in the processes of interaction with language, which determines the intellectual "bricolage", as the primary form of activity in the mythological and scientific consciousness.

The statement of basic material. The article deals with the problem of thinking in its relationship with language processes, such as formation of words and concepts. Transition from a thought to a word and form concepts to thinking is a complex process that is carried out internally and indirectly. A complete understanding of another thought becomes possible through the disclosure of its effectual, affective and volitional basis. It is emphasized in the article that the concept

в статті, концепція «бріколажу». Розвиток мислення і мови в їх взаємозв'язку включене в контекст свідомості, яка постійно і по-новому розкриває смисли.

Висновки. Взаємозв'язок мислення і мови розкривається через аналіз наукового і художнього в творчості. Важливою умовою розуміння сутності мислення є техніка діяльності бріколажу. В його контексті мислення постає схожим до інтелектуального бріколажу, що передбачає виконання різних завдань. Результатом є формування «повідомлень» як для вченого, так і бріколера, що відрізняються темпоральністю і адресованістю. Творіння бріколажу щоразу зводяться до впорядкування вже наявних елементів, які постають в різній інструментальній сукупності. Поряд з мовою мислення включене в контекст свідомості.

Ключові слова: мислення, мова, бріколаж, слово, образ, думка, творчість, свідомість.

of "bricolage" can help to understand the essence of thinking. The development of thinking and language in their interconnection is included in the context of consciousness, which in its turn reveals the meanings continuously and in new ways.

Conclusion. The relationship of thinking and language is revealed through analysis of scientific and artistic components in creativity. An important condition for understanding the essence of thinking is the technology of bricolage. In its context thinking appears to be similar to intellectual bricolage, which involves performance of various tasks. The result is the formation of "messages" for both the scientist and the bricoleur, which differ in temporality and addressability. The creations of bricolage are each time reduced to the ordering of already existing elements that appear in a different instrumental set. Along with the language, thinking is also included in the context of consciousness.

Keywords: thinking, language, bricolage, word, image, thought, creativity, consciousness.

Постановка проблеми. В онтогенетичному розвитку мислення та мови існують різні начала того й іншого процесу. У розвитку мовлення дитини ми можемо констатувати «доінтелектуальну стадію», так само як і в розвитку мислення – «домовленнєву стадію». До певного моменту розвиток мислення й мови відбувається по-різному й незалежно одне від одного. В подальшому обидві лінії розвитку перетинаються, і мислення стає мовленнєвим, а мовлення стає розумним. На цій підставі формулюється положення, що має найважливіше методологічне значення для всієї постановки проблеми співставлення розвитку мислення і розвитку мови та інтелекту, що відбувається по різних напрямкам. Аналіз показує, що мова і мислення являють собою не природну натуральну форму поведінки, а суспільно-історичну, яка характеризується рядом специфічних властивостей і закономірностей. Вони полягають зокрема у виявленні «внутрішньої» і зовнішньої функцій мови. «Зовнішня мова» є процесом перетворення думки на слова, матеріалізація та об'єктивація мислення; «внутрішня мова» являє собою процес входження мови в мислення. Однак мова не зникає навіть у своїй «внутрішній» формі. Так само як не зникає і не «розчиняється» в чистій духовності. Внутрішнє мовлення – це думка,

пов'язана зі словом. Однак якщо думка втілюється в слові в «зовнішній мові», то слово «вмирає» у «внутрішній мові», народжуючи думку. «Внутрішня мова» значною мірою – це мислення чистими ідеями і смислами. В свою чергу «внутрішнє мовлення» постає динамічним, нестабільним, мінливим моментом, який функціонує між більш оформленими та стійкими крайніми полюсами мови і мислення: між словом і думкою. Істинне значення й місце мови та мислення можна з'ясувати лише в процесі детального аналізу і одержання загального уявлення про зв'язок мови та мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема еволюції мислення в контексті розвитку свідомості, мови, інтелекту знайшла висвітлення в багатьох публікаціях філософів, психологів, вчених природознавців класичного і неklasичного періодів розвитку науки. Сьогодні вирішенню цієї проблеми присвячені публікації Дж. Гілфорда, Л. С. Виготського, В. П. Полонського, Є. В. Якимової, В. В. Налімова, Р. Пенроуза, Т. Фолконара, С. В. Соловйова та ряду інших. Однак в ситуації досягнень сучасної психології, нейрофізіології, інформатики, нанотехнологій потребує додаткового дослідження встановлення мислення в зв'язку з мовою в контексті процесу творчості.

Мета статті полягає у виявленні основних параметрів становлення мислення в процесах взаємодії з мовою, раціональним та ірраціональним в творчості, що обумовлює інтелектуальний «бріколаж», як первинну форму діяльності в міфологічній і науковій свідомості.

Виклад основного матеріалу. Рух думки не збігається безпосередньо з розвитком мови. Ці процеси виявляють єдність, але не тотожність. Вони пов'язані один з одним переходами, складними перетвореннями, але не накладаються один на одного як прямі лінії. Найлегше переконатися в цьому в тих випадках, коли робота думки закінчується і виявляється, що вона не тотожна виразу у словах. Думка має свою особливу будову й перебіг, і перехід від неї до мови складний. Думка не складається з окремих слів так, як мовлення, вона завжди являє собою цілісність, значно більшу за своєю протяжністю і обсягом, ніж окреме слово. Спікер часто впродовж декількох хвилин розвиває одну думку, яка міститься в його розумі як ціле, але не виникає поступово, окремими одиницями, як розвивається його промова. Думку можна було б порівняти з навислою хмарою, - вважає Л.С. Виготський, - яка проливається дощем слів. Тому перехід від думки до мови являє собою процес розділення думки та її відтворення в словах. Оскільки думка часто не збігається зі словом, шлях від думки до слова пролягає через смисли. Прямий перехід від думки до слова неможливий, завжди вимагає прокладання складного, непрямого, опосередкованого шляху. Цей шлях полягає у внутрішньому опосередкуванні думки спершу смислами, а потім словами. Тому думка ніколи не тотожна прямому смислу слів. Смысл опосередковує думку на її шляху до словесного вираження, тобто «шлях від думки до слова – непрямої, внутрішньо опосередкований шлях» [1, с. 499].

Думка – не остання інстанція в процесі мовлення. Вона народжується

не з іншої думки, а з мотивуючої сфери нашої свідомості, яка охоплює прагнення, потреби, інтереси, спонукання, афекти й емоції. За думкою стоїть афективна й вольова тенденція, яка й може дати відповідь на останнє «чому» в аналізі мислення. Якщо можна порівняти думку з «навислою хмарою», що проливається «дощем слів», то мотивація думки уподібнюється вітру, що приводить в рух хмари. Дійсне і повне розуміння чужої думки стає можливим тільки тоді, коли ми розкриваємо її дієве, афективно-вольове підґрунтя. При розумінні чужої мови завжди виявляється недостатнім розуміння тільки одних слів. Однак «розуміння думки співрозмовника без розуміння його мотиву, того, заради чого висловлюється думка, є неповним розумінням» [1, с. 58-59]. Так само в психологічному аналізі будь-якого висловлювання ми доходимо висновку тільки тоді, коли розкриваємо найбільш прихований внутрішній план мислення: його мотивацію.

Таким чином, мова і мислення постють як складне динамічне ціле, в якому відношення між думкою і словом виявилось як рух через цілий ряд внутрішніх планів, як перехід від найбільш зовнішнього плану до найбільш внутрішнього. У живій реальності мови і мислення рух іде зворотним шляхом – від мотиву, що породжує думку, до її опосередкування у слові, потім у смислах слів і, нарешті, – в словах. Але це не єдиний шлях від думки до слова, можливі інші, прямі і зворотні рухи, переходи від одних планів до інших. Можливий рух і в іншому напрямку: від мотиву через думку до внутрішнього мовлення, а від нього до думки, до слова і т.д. Вивчення цих різноманітних рухів дає можливість «розкрити відношення між думкою і словом як динамічний процес, як шлях від думки до слова, як здійснення і втілення думки в слові» [1, с. 59].

Взаємозв'язок мислення і мови розкривається через аналіз раціональності і чуттєвості в творчості. В науці – розрахунок, в мистецтві – уява. Наука розмірковує, мистецтво – переживає. Мистецтво є сферою чистої інтуїції, де роль «розуму» зведена до нуля. В цій схемі людина має два самостійних, ізольованих «органи» пізнання і мислення: розумний, раціональний, логічний, що приводить до побудови науки, і чуттєвий, «нерозумний», ірраціональний, що приводить до побудови мистецтва. Висновок цей призводить до розриву людської свідомості, до роз'єднаності людських почуттів від його думок, до ізоляції мислення логічного від мислення образного, до протиставлення «інтуїції» – «розуму».

Питання про роль розуму та інтуїції в розвитку мислення приводить до постановки основної гносеологічної проблеми про характер пізнання теоретичного і художнього. Її вирішення виявляє глибокий зв'язок філософії як системи логічного знання з художньою творчістю як системою знання чуттєвого. Немає такого наукового мислення, яке було б відірване від «чуттєвості» не тільки як супроводжуючого ряду, але як джерела самої думки. Ми розуміємо мислення не у вигляді абстракції, але як процес, що відбувається в діяльності людини. Традиційна психологія атомізувала свідомість, ділила її на відокремлені «сили» – розум, волю і почуття, ізолюючи їх одну від одної. Згідно такого уявлення ці «сили» вели немовби

роздільне існування, лише допомагаючи один одному у випадках необхідності. Ця тріада викликала до життя іншу: «істину», «добро» і «красу», – яка в точності відповідала вказаними трьом «силам». Якщо областю мистецтва є не тільки «почуття», а й «думки», то «почуття» є тією частиною людської свідомості, де немовби локалізуються «коріння мистецтва» [6, с. 365-366].

Розвиток розуму породжує нові почуття та прагнення і долає старі. Ізоляція «почуття» від «думки», наділення почуттів самостійним існуванням в людській свідомості долається в світлі сучасних знань про психіку, яка постає єдністю різноманітності і протилежностей. В сучасній науці психіка розглядається як живий рух, як безперервний мінливий процес, де почуття і уявлення породжують думки, які в свою чергу викликають відчуття і емоції. В процесі пізнання почуття пов'язані з думкою, яка освітлена ними, отримуючи від почуттів або посилюючі, або послаблюючі імпульси. При «атомістичному», «мозаїчному» розумінні психіки мисленнєвий процес як прояв «розуму», особливого «начала» в людській «душі», здавався ізольованим, паралельним потоку почуттів, породжуваних іншим началом «душі» [6, с. 367], – вважає В. Полонський.

Для розуміння взаємозв'язку мислення і мови значення має концепція «бріколажу», яку презентує *К. Леві-Строс*, аналізуючи первинне міфологічне мислення. З його точки зору, існує одна форма діяльності, яка дозволяє сприйняти в технічному плані те, що в умоглядному плані могло бути наукою. Її доцільно називати «первинною», а не «примітивною». Таку діяльність зазвичай позначають словом бріколаж (bricolage). У своєму традиційному значенні дієслово *bricoler* застосовується до гри в м'яч, до більярду, до полювання і верхової їзди. Як правило, щоб викликати уявлення про несподіваний рух: м'яч, що відскакує, коня, що сходить з прямої лінії для обходу перешкоди. У наші дні «бріколер» – той, хто творить сам, використовуючи підручні засоби на відміну від засобів, що використовуються фахівцем. Отже, мислення виявляється схожим на зразок інтелектуального бріколажа. Подібно до бріколажа в технічному плані, міфологічна рефлексія може досягати в інтелектуальному плані блискучих і непередбачуваних результатів. Відповідно часто відзначався міфопоетичний характер бріколажа: в так званому «грубому», або «наївному» мистецтві; або ж у великій архітектурі, але яка, безсумнівно, спочатку надихалася ідеалами приміського будівництва, з його мініатюрними спорудами [3, с. 126].

Як діяч «бріколер» здатний виконати велику кількість різноманітних завдань. Але на відміну від інженера, жодне з них він не ставить в залежність від добування сировини та інструментів, задуманих і запроваджених згідно з проектом: світ його «інструментів» обмежений, і правило гри завжди полягає в тому, щоб влаштуватися за допомогою «підручних засобів». Тобто на кожен момент з обмеженою сукупністю вигадливо підібраних засобів і матеріалів, оскільки складання цієї сукупності не співвідноситься з тим чи іншим проектом. Але є результат, обумовлений як усіма можливостями до оновлення, збагачення наявних

запасів, так і використанням залишків попередніх досягнень.

Отже, сукупність бріколерських засобів визначається не будь-яким проектом (що б передбачало, як у інженера, існування інструментів і проектів різного роду, щонайменше в теорії), а лише своїм інструментальним використанням. Іншими словами, якщо вжити мову бріколера, елементи збираються і зберігаються за принципом «це може завжди знадобитися». Цього достатньо, «щоб бріколеру не було потрібно обладнання і знання за всіма спеціальностями, але цього недостатньо, щоб кожен елемент був підпорядкований точному і зумовленому використанню. Кожен елемент відтворює одночасно сукупність відносин і конкретних, і потенційних; це оператори, але придатні для будь-яких операцій одного типу» [3, с. 127].

Таким же чином елементи міфологічної рефлексії мислення завжди розташовані на півдорозі між «перцептами» та «концептами». Перші неможливо відокремити від тієї конкретної ситуації, в якій вони з'явилися, в той час як звернення до других вимагало б, щоб мислення могло брати «в дужки» свої проекти. І все ж існує посередник між образом і поняттям; це знак. Як і образ, знак – це конкретне буття, проте він подібний до поняття своєї референціальної здатності: вони обидва можуть заміщати іншу річ. І все-таки в цьому відношенні поняття має необмежені можливості, тоді як у знака вони обмежені. Відмінність і подібність добре виявляються в прикладі з бріколером, що можна розглянути в його дії. Бріколер спонукається своїм проектом, проте його перший практичний хід є ретроспективним: він повинен знову звернутися до вже утвореної сукупності інструментів і матеріалів, провести або переробити їх інвентаризацію. Крім того, започаткувати з нею щось на зразок діалогу, щоб скласти перелік тих можливих відповідей (перш ніж вибирати серед них), які ця сукупність може запропонувати по проблемі, поставленій перед нею. Оглядаючи всі ці різноманітні предмети, які становлять його надбання, бріколер немовби запитує, що кожен з них міг би «означати», тим самим роблячи внесок у визначення реалізованої цілісності. Отримані в кінцевому підсумку відповіді будуть відрізнятися від інструментальної сукупності тільки внутрішнім розташуванням частин.

Подібно творчим елементам міфу, можливі поєднання яких обмежені фактом їх запозичення з мови, де вони вже мають певне значення, елементи, які збираються і використовуються бріколером, «попередньо напружені». З іншого боку, рішення залежить від можливості перемістити певний інший елемент на вільну функцію так, що будь-який вибір спричинить за собою повну реорганізацію структури, яка ніколи не буде смутно уявною, і не якоюсь іншою. Без сумніву, інженер теж запитує, оскільки його здібності і знання ніколи не безмежні і йому необхідно домовлятися. Можна сказати, що він запитує «універсум», тоді як бріколер адресується до «колекції» із залишків людської діяльності, тобто до певних елементів культури [3, с. 127-128].

Необхідно взяти до уваги, що вчений ніколи не вступає в діалог з чистою природою, а лише з конкретним станом відносин між природою і

культурою, що визначаються історичним періодом, в якому він живе, і наявними в його розпорядженні матеріальними засобами. Перед вирішенням цієї задачі він не більше, ніж бріколер, володіє свободою дії, і йому також доведеться почати з інвентаризації раніше визначеної сукупності теоретичних і практичних знань, технічних засобів, що обмежують можливі рішення. Хоча різниця не настільки абсолютна, разом з тим вона залишається реальною в тій мірі, в якій інженер завжди прагне прокласти собі шлях через ці обмеження, і розташуватися по «той бік» від них, тоді як бріколер перебуває по «цей бік». Іншими словами, перший діє за допомогою понять, другий – за допомогою знаків. На осі протиставлення природи і культури сукупність теоретичних і практичних знань і технічних засобів, якими вони користуються, відчутно зрушуються. В результаті щонайменше одне з протиставлень знака поняттю виражається в тому, що поняття прагне бути повністю прозорим для реальності, у той час як знак допускає і навіть вимагає, щоб певний «пласт людського» був «інкорпорований» в цю реальність, тобто знак був «комусь адресований» [3, с. 128].

Отже, можна сказати, що і вчений, і бріколер немовби чекають «повідомлення». Але для бріколера повідомлення в певному сенсі передані раніше; він їх збирає подібно до комерційних кодів, які, конденсуючи колишній досвід професії, дозволяють бути готовим до всіх нових ситуацій (проте за умови, що вони належать до того ж класу, що і колишні). Вчений же завжди розраховує на інше повідомлення; воно, можливо, буде одержане у співрозмовника з тих питань, відповіді на які раніше не давалися.

Таким чином, поняття виступає в якості оператора для відкриття цілісної сукупності пізнавально-мисленневих дій, з якою працюють. Знак – оператор її реорганізації, нічого не розширює і не відтворює, а обмежуємося отриманим з її перетворень. Образ не може бути ідеєю, але може відігравати роль знака або, точніше, співіснувати з ідеєю в знаку. І якщо ідеї поки там немає, то він може оберігати її майбутнє місце і виявляти негативно її контури. Образ є нерухомим, однозначно пов'язаним з супроводжуючим його актом свідомості. Знак і образ стають «означуваним», хоча вони перебувають поза практично необмеженими відносинами з елементами того ж типу, що належать до поняття. А на їх основі до мови. Разом з тим вони здатні до підтримки послідовних в часі відносин з іншими елементами, за умов, що завжди утворюють систему, в якій кожна модифікація одного елемента автоматично відноситься до всіх. В цьому плані «обсяг» і «зміст» існують не як два різних аспекти, а як «цілісна реальність» [3, с. 129].

Зрозуміло, що міфологічне мислення, хоча воно і прив'язане до образів, може бути узагальнюючим і науковим, оскільки діє за допомогою аналогії і порівнянь. Навіть у випадку бріколажа його творіння щоразу зводяться до нового впорядкування вже наявних елементів, характер яких не змінюється, незалежно від того, чи фігурують вони в інструментальній сукупності або в кінцевому результаті. Абстрагуючись від внутрішнього розміщення, вони утворюють завжди один і той самий об'єкт. Руйнування

«міфологічних світів» приводить до народження нових світів, нових образів, слів, мислення. Однак міфологічному мисленню, як і бріколажу в плані практичному, властиво виробляти структуровані сукупності не безпосередньо поряд з іншими структурованими сукупностями, а використовуючи залишки і «уламки» подій: «odds and ends», сказали б англійці, або французькою: «des bribes et des morceaux» – скам'янілі свідчення історії індивіда або суспільства. В якомусь сенсі відношення «між діахронією і синхронією інвертується: міфологічне мислення, цей бріколер, розробляє структури, розставляючи події чи скоріше, залишки подій, тоді як наука, започатковуючи себе, «приходить в дію» і створює в формі подій свої засоби і результати завдяки структурам, виробленим нею завдяки своїм гіпотезам і теоріям» [3, с. 130].

Розглядаючи проблему мислення на основі наведених міркувань, потрібно включити його в контекст свідомості, яка постає перед нами в якості певного устрою, що постійно і по-новому розкриває смисли. Схематизуючи свідомість, *В.В. Налімов* пропонує її наступну картографію: 1) Рівень логічного мислення. Тут смисли розкриваються через аристотелеву логіку. Це комп'ютероподібна частина свідомості. 2) Рівень передмислення, де виробляються ті вихідні постулати, на яких базується власне логічне мислення. 3) Підвали свідомості – на цьому рівні відбувається чуттєве споглядання образів. Тут здійснюється «зустріч» з архетипами колективного несвідомого, якщо користуватися термінологією *К. Юнга*. 4) Фізичне тіло. Тут ми маємо на увазі перш за все загальносоматичний стан людини. Ті змінені стани свідомості виникають при «відключенні» верхнього, логічно структурованого рівня. «Відключення» здійснюється спрямованими впливами на тіло – релаксацією, сенсорною депривацією, регулюванням дихання. Управляючому впливу піддається все, що може змінити власний час. У цій системі уявлень тіло стає одним з рівнів свідомості. 5) Рівень метасвідомості. Можна думати, що цей рівень належить вже до ноосфери, або до трансперсональної свідомості, що взаємодіє з тілесно «капсулізованою свідомістю» людини. На цьому «космічному рівні» відбувається спонтанне народження імпульсів, що несуть «творчу іскру» [4, с. 83-84]. Рівні (другий і третій) ототожнюються з несвідомим. Те, що відбувається на другому рівні, визначає внутрішній семантичний вигляд людини. Наведена схема свідомості дуже умовна – насправді людина завжди діє в своїй цілісності, демонструючи взаємозв'язок мислення і мови в процесі пізнання.

Висновки. Мислення і мова мають тривалу історію свого розвитку і становлення, виявляючи внутрішні і зовнішні форми взаємодії. Думка (мислення) і слово (мова) постають у спільній опосередкованості, обумовленій потребами, інтересами і спонуканнями. Взаємозв'язок мислення і мови розкривається через аналіз наукового і художнього в творчості. Важливою умовою розуміння сутності мислення є техніка діяльності бріколажу. В його контексті мислення постає схожим до інтелектуального бріколажу, що передбачає виконання різних завдань. Результатом є формування «повідомлень» як для вченого, так і бріколера,

що відрізняються темпоральністю і адресованістю. Творіння бріколажу щоразу зводяться до впорядкування вже наявних елементів, які постають в різній інструментальній сукупності. Поряд з мовою мислення включене в контекст свідомості.

Список використаних джерел

1. Выготский, Л., 2008. 'Мышление и речь', *Психология мышления*, М. : «Аст»; «Астрель», 656 с.
2. Гилфорд, Дж., 1965. 'Три стороны интеллекта', *Психология мышления*, М. : «Прогресс», [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intellectus.su/lib/00018.htm>.
3. Леви-Строс, К., 1994. 'Неприрученная мысль', *Первобытное мышление*, М. : «Республика», 384 с.
4. Налимов, В., 1989. 'Возможно ли учение о человеке в единой теории знания?', *Человек в системе наук*, М. : «Наука», 504 с.
5. Пенроуз, Р., 2005. 'Новый ум короля. О компьютерах, мышлении и законах физики', К. : «Едиториал УРСС», 400 с.
6. Полонский, В., 1968. 'Сознание и творчество', *Избранные статьи*, М. : «Советский писатель», 424 с.
7. Рябушкина, Т., 2014. 'Познание и рефлексия: Научная монография', М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 352 с.

References

1. Vygotskiy, L., 2008. 'Myshleniye i rech' (Thinking and Speech)', *Psikhologiya myshleniya*, М. : «Ast»; «Astrel'», 656 s.
2. Gilford, Dzh., 1965. 'Tri storony intellekta (Three sides of the intellect)', *Psikhologiya myshleniya*, М. : «Progress», [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.intellectus.su/lib/00018.htm>.
3. Levi-Stros, K., 1994. 'Nepriruchennaya mysl' (The untended thought)', *Pervobytnoye myshleniye*, М. : «Respublika», 384 s.
4. Nalimov, V., 1989. 'Vozmozhno li ucheniye o cheloveke v yedinoy teorii znaniya? (Does the doctrine of man be possible in a unified theory of knowledge?)', *Chelovek v sisteme nauk*, М. : «Nauka», 504 s.
5. Penrouz. R., 2005. 'Novyy um korolya. O komp'yuterakh, myshlenii i zakonakh fiziki (The new mind of the king. On Computers, Thinking and the Laws of Physics)', К. : «Yeditorial URSS», 400 s.
6. Polonskiy, V., 1968. 'Soznaniye i tvorchestvo (Consciousness and creativity)', *Izbrannyye stat'i*, М. : «Sovetskiy pisatel'», 424 s.
7. Ryabushkina, T., 2014. 'Poznaniye i refleksiya: Nauchnaya monografiya (Cognition and Reflexion: Scientific Monograph)', М. : «Kanon+» ROOI «Reabilitatsiya», 352 s.